

razvoj omogućuje demokraciju, ali da je politički lideri ozbiljuju. Izgledi za konsolidaciju demokracije u novonastalim sustavima trećega vala ovise, dakle, o tome kako će se prevladavati međupovezane zapreke kulturne, političke i ekonomske naravi. Taj zaključak, izveden prije svega iz političkih činjenica demokratizacije (»političkog razvoja«), poučan je za suvremeno poimanje razvoja općenito.

Rade Kalanj

Catherine Colliot-Thélène

LE DÉSENCHANTEMENT DE L'ÉTAT De Hegel à Max Weber

Les Éditions de Minuit, Paris, 1992, 270 str.

Knjige interpretativno–egzegetskog karaktera uglavnom se svode na više ili manje skrupulozno tumačenje djela pojedinih mislilaca i pisaca. To je njihova osnovna vrijednost i njihova uobičajena granica. No u tom žanru ima i takvih knjiga koje nadmašuju puki tekstualni obzor i dospijevaju do visoke razine problematskog mišljenja. Tu je interpretativno umijeće u službi znanstveno–istraživačkog nastojanja koje želi odgovoriti na izazove svoga vremena. Knjiga o kojoj je ovdje riječ (*Raščaravanje države. Od Hegela do Maxa Webera*) pripada upravo takvoj vrsti nastojanja i stoga je njezin krajnji rezultat mnogo više od podrobnog raščlanjivanja tekstova. To je istodobno komparativna analiza Hegelova i Weberova razumijevanja politike i studija o oblikovanju modernih pojmova politike. Podjednako je relevantna za političku sociologiju i političku filozofiju, iako sama autorica stavlja naglasak na sociološke aspekte problema.

Knjiga polazi od nepobitne pretpostavke da je suvremeno mišljenje neprestano zaokupljeno pojmovima politike, države,

građanskog društva, demokracije, racionalnog upravljanja, vlasti i moći itd. te da se stoga treba vraćati onim misliocima koji su tim pojmovima dali moderni lik ili ih barem protumačili na tako osebujan način da to ne može mimoići nijedna ozbiljnija rekonstrukcija ideja. Središnje mjesto među tim pojmovima zauzima država, a Hegel i Weber jesu ona dva mislioca koje je u tom pogledu osobito uputno istraživati. Svoja istraživanja autorica artikulira u četiri poglavlja: *Hegel i modernost*, *Njemačka historijska škola*, *Pozitivna znanost i filozofija vrijednosti*, *Sociološki pojam politike*. Njezina se osnovna teza sastoji u tvrdnji da između Hegelove i Weberove analize države postoje značajne sličnosti. Te se sličnosti mogu svesti na dvije ključne točke: poimanje zakona i analitički odnos prema ulozi funkcionara (birokracije) u modernim državnim tvorbama. »Prije svega zakon, a potom postojanje funkcionarskog tijela, to je ono što, prema mišljenju dvojice autora, tvori karakteristična obilježja moderne države«.

Što se Hegela tiče, on je smatrao da je nužnost pravnih pravila, i priznavanje te nužnosti, granični kamen političkog učenja u modernoj epohi. Postojanje čvrstih i jasno definiranih zakona »koji povezuju vladajuće i podvlaštene« jest ono što racionalnu državu razlikuje od svakog oblika despotizma. Despotizam je, jednostavno, odsutnost zakona. U tom pogledu nema razlike između monarhijskog apsolutizma i većinske demokracije. U njima je ustavni legalitet nadomješten »nekom posebnom voljom«: voljom monarha u prvom i voljom naroda u drugom slučaju. U racionalnoj državi pak podanici se pokoravaju zakonima iz kojih proizlazi moć vladajućih autoriteta. Stoga je dužnost koja obvezuje građanina kvalitativno različita od veza privatne podložnosti. Umjesto »prava« pomoću kojih su plemići i prinčevi držali u podložnosti narod, moderna država uspostavlja vladavinu prava. Prava moćnih preobražavaju se u **dužnosti države**, a njihove privilegije (prav-

da, rat) pretvaraju se u funkcije. Ustavno ustrojstvo države ozbiljuje depersonalizaciju prava i dužnosti, što se u hegelovskom pojmovlju označava terminom idealizacija. Čak i monarh u modernoj državi izražava autoritet zakona. U tako shvaćenoj, to jest racionalnoj državi bitno mjesto pripada »općoj klasi«, odnosno skupu pojedinaca koji se profesionalno posvećuju poslovima od zajedničkog interesa. Formalno gledano, ta klasa obavlja samo posredničku funkciju između suverene vlasti (»izvora svake odluke«) i građanskog društva, ali u zbilji je ona nositelj glavnih poluga vlasti. Ona je uporište jedinstva države do kojeg je Hegelu toliko stalo da odbacuje klasičnu koncepciju podjele vlasti.

Weber, i u jednom i u drugom aspektu, ide sličnim putem. Ukidanje osobnih odnosa pokornosti tvori, prema njegovu mišljenju, bitnu značajku zakonske vlasti koja je svojstvena modernoj državi. U njoj se (kao tipu političkog grupiranja) pojedinci ne pokoravaju osobi već bezličnim pravilima. Čak se i sam vladar pokorava bezličnom poretku preko kojeg usmjera svoje uredbe. Weber, jednako kao Hegel, ne uviđa inkompatibilnost između nejednake distribucije moći i vladavine zakona. Za njega je bitno to da se članovi grupe pokoravaju jedino i isključivo pravu te da, kao akteri, shvaćaju smisao te činjenice. I u Weberovoj teoriji »kardinalna uloga pripada državnim funkcionarima«. Oni su »druga poluga« moderne odnosno racionalne države koja je ozbiljena samo na Zapadu. Racionalna država, koja je jedini pogodan okvir za razmah kapitalizma, temelji se na »specijaliziranom funkcionarstvu« i modernom pravu. Koliko je važnost Weber pridavao tom problemu najbolje se vidi iz njegovih podrobnih karakterizacija državnih funkcionara, osobito njihova ethosa odanosti javnim dužnostima (»državnoj službi«). Autorica ove knjige, međutim, posebno naglašava Weberovu tezu o »odvojenosti modernog funkcionera od sredstava

upravljanja« i uspoređuje je s Marxovim stavom o odvojenosti proizvođačke klase od sredstava za proizvodnju. Ono što je za Marxa poduzeće, to je za Webera moderna država. Ona je strukturirana na identičan način, to jest kao poduzeće, i upravo je zbog toga probitačan okvir za razvoj kapitalizma. Za razliku od većine političkih teorija (izuzevši, dakako, Hegela) u kojima državna birokracija ima instrumentalnu ulogu, Weber je uvjeren da zbiljska moć u modernoj državi ne prebiva ni u parlamentarnim govorima, ni u iskazima monarha, već u svakodnevnom administrativnom upravljanju te da je ona, prema tome, nužno i neizbježno u rukama vojnih i civilnih funkcionara.

Utvrđujući te dvije temeljne sličnosti između dvojice mislilaca, autorica ponajprije rekonstruira cjelokupnu Hegelovu pravnu i političku filozofiju, pokazujući u čemu se sastoji njezina korespondencija s oblikovanjem modernosti. Pri tome posebno inzistira na Hegelovu uvidu koji govori o disocijaciji raznih sfera socijalne prakse, njihovu osamostaljenju i funkcioniranju prema vlastitoj logici. U tom se procesu ekonomsko djelovanje osamostaljuje spram politike, politička sfera postaje monopolom države (»opće klase«), a socijalni se život strukturira u ključu privatizacije, odnosno kao sustav potreba (»građansko društvo«). Ta tročlana diferencijacija tvori bitnu značajku modernih vremena, koju kategorijalno poznajemo kao odvojenost građanskog društva i političke države. No za Hegela je ipak karakteristično da on tu disociranu zbilju modernosti pribire u jedinstvu uma koji daje smisao povijesti i po kojemu povijest ima neku svrhu. Društvo se partikularizira, subjektivira i modernizira, ali je njegovo jedinstvo supstancijalno sačuvano u samoj smisljenoj umnosti povijesnog kretanja. Tako je Hegelova filozofija povijesti spekulativni okvir u kojemu moderna diferencijacija ima svoj trajni smisao i racionalno opravdanje. Ono što je stvarno to

je racionalno, a ono što je racionalno, to je stvarno.

No ta će Hegelova arhitektonika kasnije doživjeti razne kritičke dekonstrukcije. Jednu od bitnih dekonstrukcija, prema autoričinu mišljenju, obavila je njemačka historijska škola: Ranke, Droysen, Roscher, Burchardt i drugi. Ona pobija Hegelovu ideju o spekulativno-racionalnom jedinstvu povijesti. O smislu i cilju povijesti ne može se odlučivati filozofskim sredstvima. Za to eventualno može biti »nadležan« bog, a ono što može ljudska racionalnost svodi se na pozitivno izučavanje povijesnih događaja, promatranje povijesnog zbivanja kao predmeta empirijske analize koja se ne pita o ciljevima kretanja. Historiografija kao empirijska znanost oduzima legitimnost filozofiji povijesti. Time je otvoren put prema kulturno-povijesnim znanostima, prema pozitivnom razumijevanju kulturno-povijesne zbilje. Na tom će tragu biti oblikovano i ono što će Dilthey definirati kao duhovne znanosti. Ali taj je put bio važan i za Webera koji ide još jedan korak dalje. On istodobno osporava filozofiju povijesti (»objektivni smisao povijesti«), implicitnu teologiju povijesti historijske škole (Ranke, Roscher) i profano poimanje progressa »za kojim se ukazuje potreba samo onda kada se ljudskoj sudbini želi pripisati zemaljski i objektivni smisao«. I u Hegela i u historijskoj školi povijest je zapravo teodiceja. Za te Weberove uvide osobito su bile važne Nietzscheove filozofske intervencije (»smrt boga«). Nietzsche otvara epohu u kojoj teodiceje ustupaju mjesto teorijama sekularizacije. Riječ je o »gubitku smisla«, o nemogućnosti da se moderni svijet misli kao cjelina u kojoj su jasno određeni mjesto i ciljevi čovjekova djelovanja. Ta ničeanska ideja dobiva svoj novi lik u Weberovu pojmu raščaravanja svijeta. To je Weberov naziv za proces sekularizacije. Time težnja za pozitivnim rangom kulturno-povijesnih znanosti poprima novu dimenziju. Raščarani je svijet kompleks fenomena ljudskog djelo-

vanja koji valja izučavati bez opterećenja nekim višim ili jedinstvenim smislom. I iz toga je, dakako, iznikla Weberova koncepcija politike, odnosno njegovo shvaćanje države u raščaranom i racionaliziranom svijetu.

Najveći je dio ove knjige posvećen upravo Weberu. Autorica drži da je njegovo sociološko djelo »egzemplarno i iznimno«. Rijetko je koji sociolog toliko zaokupljen refleksijom o samim pretpostavkama na kojima počiva znanstveno bavljenje. »Weber se opredijelio za to da znanje o politici i povijesti smjesti u element pozitivne racionalnosti«. Sav se napor njegovih metodoloških studija usredotočuje na to da definira »konceptualne procedure« pomoću kojih se mogu razumjeti »činjenice ili stanja stvari«. Budući da svijet zapadne civilizacije više ne može biti mišljen kao totalitet smisla, pozitivne su one znanosti koje su zaokupljene samo onim modalitetom znanja koje same nude. Nadilaženje tog horizonta pomoću spekulacije nemoguće je zbog same strukture svijeta u kojem se odvija praktični život modernog čovjeka. To autorica potkrepljuje opsežnom analizom Weberove tipologije djelovanja i, osobito, prikazom njegova razumijevanja vrijednosti u svijetu racionalizacije koja sve više diferencira društvene funkcije. U svemu tome, naravno, autorici je najviše stalo do Weberovih refleksija o području politike odnosno države.

Time se bavi cijelo poglavlje *Sociološki pojam politike*, koje je ujedno ključni dio knjige. Tu se ponajprije objašnjava distinkcija između pojmova vlasti i moći. Ta je distinkcija važna ne samo zbog svog formalno-konceptualnog smisla nego, još više, zbog toga što ona odlučuje o Weberovu sociološkom poimanju politike. Pojam moći sociološki je »amorfan«. Weber ga ipak definira i tako često koristi da mnogi interpreti drže kako je on zapravo tipični zagovornik državne moći (*Machtstaat*, *Machtropolitik*). U njegovim ranijim djelima ima čak i takvih stavova koji

odišu velikonjemačkim nacionalizmom, silnom brigom za moć njemačke države. Autorica relativizira te prigovore i smatra da je to Weberovo nagnuće dobrim dijelom bilo plod Treitschkeova utjecaja. (Taj je njemački mislilac naime govorio: »Bit je države na prvom mjestu moć, na drugom mjestu moć i na trećem mjestu opet moć.«) Weber je do kraja bio privrženik moći, ali je posve izričito nadmašio horizont patetičnog nacionalizma. (»Kasnom bi se Weberu eventualno mogao pripisati umjereni nacionalizam.«) Elaboraciju pojma moći on je ponajprije vezao za ciljeve političke ekonomije i za područje vanjske politike.

Bez obzira na svoje značenje, pojam moći ipak nije temeljan za Weberovu sociologiju politike. Tu ulogu ima pojam vlasti (*Herrschaft, domination*). »Kategorija vlasti, a ne kategorije moći i sile, tvori kamen temeljac Weberove sociologije politike«. Pojam vlasti odlikuje veća operacionalnost i konkretnost, on uključuje jasan odnos naređivanja i pokoravanja. Stoga nije slučajno da je upravo uz taj pojam Weber razvio svoju teoriju legitimnosti. Autorica, s tim u vezi, upozorava na jedno zanimljivo teorijsko pitanje. Riječ je o pretpostavkama koje omogućuju zakonski tip legitimnosti. Dok u slučaju tradicionalne i karizmatičke legitimnosti postoji neka »krajnja« razložitost zbog koje ljudi vjeruju u vlast, u slučaju zakonskog tipa legitimnosti takve »krajnje« razložitosti (»temelja«) nema i sve se zasniva na racionalnom prihvaćanju zakona. Je li to dovoljno? Autorica zapaža da ni sam Weber nije bio odviše izdašan u tumačenju ili otklanjanju te tegobe, ali ona drži da je to rezultat nedvosmislenog prihvaćanja racionalne države u kojoj je zakon (pravo) sve, pa se stoga čak može zaključiti da u takvom poimanju stvari dolazi do poistovjećivanja legitimnosti i legalnosti. Sve što je legalno postaje legitimno. Nevolja je, međutim, u tome što takvo poistovjećivanje mogu koristiti i posve nedemokratske političke grupe koje svoje zakone

uzimaju kao opravdanje za nelegitimne postupke. Te je nezgodne implikacije Weberove teorije imao na umu i Habermas kada je, šezdesetih godina, polemizirao s američkim glorifikacijama tog mislioca. Drugi su pak upozoravali da je to izraz Weberove realpolitičke sklonosti zbog koje se u njegovu sociopolitičkom pojmovlju vrlo rijetko javlja pojam slobode. Taj pojam za njega, očigledno, nema temeljno značenje u poimanju politike.

Vlast je ključna oblikotvorna snaga u polju političkog. Politika je sfera specifičnih oblika prakse i valja je ponajprije razlikovati od ekonomije. Politička je zajednica nezamisliva bez djelovanja organizirane vlasti, a organizirana vlast nije ništa drugo nego država. Država nije sveukupna politika, nego jedan od posebnih oblika političke zajednice. Od drugih je oblika organizacije razlikuju dvije značajke: **monopol fizičke sile i legitimnost**. Država, dakle, raspolaže legitimnim monopolom upotrebe fizičke sile. Monopolizacija sile znači zapravo njezinu institucionalizaciju, pretvaranje u institucionalizirani sustav regulacije društvenih odnosa. Taj sustav nužno teži hegemoniji, barem na onom teritoriju koji omeđuje neku državu. Nema moderne države bez legitimno-institucionaliziranog aparata prisile. Taj je aparat stopljen s pravnim poretkom koji istodobno »daje oblik i legitimnost upotrebi sile«. To je krajnji stupanj autonomizacije politike (»objektivna politika«). Moderna država nije grčki polis nego institucija. Ona, doduše, u izvanjskim odnosima monopolizira moć predstavljanja nacionalnog identiteta, ali je njezini pripadnici ipak doživljavaju kao »jedan od vektora konstitucije zajedničkog života. Podudarnost kolektivnog i političkog, koju izriče stara formula *civitas sive societas civilis*, pripada prošlosti. Politika više ne obuhvaća totalitet društvenog, ona više ne može pretendirati na to da bude izuzetno poprište na kojemu se određuje adekvatno značenje zajedničkog postojanja«.

Za razliku od mislilaca koji su smatrali da je moguće proznaći sredstvo kako bi se »dimenzija prisile« pomirila s »političkim konceptom utemeljenim na slobodi«, Weber pobija svako pomirenje takve vrste i to je, prema autorici, njegova originalnost. Kroz njegove se analize ocrta povijest oblikovanja modernih sociopolitičkih institucija, koja otkriva blisku povezanost između ekonomske i pravne slobode, s jedne, i petrifikacije socijalnih struktura, s druge strane, između napretka demokracije i napretka birokracije. Iskorjenjivanje statusnih nejednakosti (što je glavni domet revolucija 18. i 19. stoljeća) ostavilo je slobodno polje za razvoj klasnih razlika, a oduzimanje moći »uglednicima« otvorilo je put za birokrate. Za onoga tko je svoje političko mišljenje oblikovao na čitanju klasičnih tekstova filozofske tradicije, Weberove su definicije demokracije, liberalizma, legitimnosti itd. zbunjujuće i šokantne. Stoga su se interpreti socijalističkih nagnuća vrlo teško »navikavali« na političke implikacije sadržane u djelima tog velikog mislioca. Tim više što je on izričito iskazivao bojazan od socijalističkih revolucija. Ta je bojazan proizlazila iz uvjerenja da birokratsko upravljanje, zbog svoje efikasnosti, odnosi pobjedu nad svim drugim oblicima upravljanja. A iz socijalističkih revolucija, smatrao je, nastat će krajnji oblik birokratizacije. Bez obzira na očekivanja revolucionara, krajnja će se birokratizacija pojaviti kao rezultat ukidanja privatnog vlasništva i to će stvoriti jedan »praktički nerazoriv oblik dominacije«. Autorica dodaje da se ta Weberova prognoza pokazala pogrešnom. »Raspad sustava socijalističkih država očituje neefikasnost i nemoć državne birokracije da sama svladava probleme masovnih društava«. No ta pogreška ništa ne znači za Weberov »suhi« znanstveni realizam (»hegemoniju ciljne racionalnosti«). Dapače, ona je mogla proizaći upravo iz takvog poimanja znanosti u raščaranom svijetu. A to je znanost koja misli **racionalnost** postojećeg i tu racio-

nalnost uzima kao mjerilo za razumijevanje stvarnosti. To je zajednička značajka Hegelove i Weberove misli. Stoga autorica zaključuje: »**Misliti racionalnost onoga što jest**, to je program na kojem su, različitim sredstvima, radili Hegel i Max Weber«.

Rade Kalanj

Michael Novak

THE CATHOLIC ETHIC AND THE SPIRIT OF CAPITALISM

The Free Press, A Division of Macmillan, Inc., New York, 1993, 318 str.

Prije nekoliko godina objavljen je hrvatski prijevod Novakove knjige **Duh demokratskog kapitalizma** (Globus, Zagreb, 1993). Time je našoj čitateljskoj javnosti pružena mogućnost da upozna intelektualni profil ovog američkog autora koji pripada neoliberalnoj struji ekonomske teorije i socijalne misli. Za Novaka, kao ozbiljnog a ne konjunktornog neoliberalla, karakteristično je da u svom načinu mišljenja ide mnogo dalje od puke ekonomističke argumentacije. Njegova su ekonomska stajališta utemeljena na sasvim određenom filozofskom svjetonazoru, moralnom uvjerenju i političkom idealu. U tom je pogledu najbliži Tocquevilleu i Hayeku, na koje se vrlo rado i često poziva. Za razliku od drugih neoliberala, on se deklarira i kao poklonik kršćanskog humanizma, pri čemu najviše uvažava neotomističkog filozofa i teologa Jacquesa Maritaina, kojemu se obraća kao najboljem modernom tumaču kršćanske misaone tradicije. O svim navedenim značajkama i sklonostima Novakova teorijskog pristupa još uvjerljivije svjedoči njegova knjiga **Katolička etika i duh kapitalizma**, kojom ćemo se kratko pozabaviti u ovom prikazu.